

מעמד המורה בישראל

פרופ' אילן גור-זאב, הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת חיפה

הרגע ההיסטורי הנוכחי מאכלס שינוי דרמטי במעמד המורה,* שיש לראותו על רקע תהליך מתמשך של 1. שינוי במעמד הסובייקט האנושי, שיש המכנים "מות הסובייקט" ויש המכנים הולדתו של הסייבורג, או האדם הנומדי, ההיברידי, רב-הזהויות, חוצה-הגבולות, התזזיתי-היצירתי כגולה חוצה-גבולות נצחי נעדר טריטוריה, אמת ויציבות. 2. שינוי היסטורי מהותי במעמד הידע, ההופך מיציב, מוגדר, היררכי ובר-הנחלה קווי-ישירה לידע אמביוולנטי, חסר "יסוד אחרון", משתנה באופן תזזיתי, חסר גבולות ואדיש לערך האמת המוחלף ברמת השימושיות/הרייטינג/הפונקציונליות/האפנה 2. מעבר מייצור (ייצוג, שיווק, רכישה ושימוש) פורדיסטי לייצור פוסט-פורדיסטי של ידע ומוצרים אחרים, תהליך שבמסגרתו ההוראה והחינוך מהווים יסוד מרכזי ביותר בכלכלה הגלובליסטית, אם כי בתצורות חדשות, ההופכות את מקצוע ההוראה במתקונות המודרניסטיות למיושן, נלג ולבלתי רלוונטי במרכזי הקדמה הטכנו-מדעית והשגשוג הכלכלי. 3. התגבשותו של מצב פוסט-מודרני, לצד נוכחות של מרחבים מודרניסטיים ואף פרה-מודרניים בעלי ויטליות עצומה, שבהם מקצוע ההוראה במתכונתו המודרניסטית נשאר מרכזי, אך מגוייס לפרויקטים חינוכיים אנטי-מודרניסטיים, כגון באג'נדה של התנועה האיסלמית או זו של ש"ס. 3. האינסטרומנטליזציה של הידע כרוכה במציאות זו לראיפיקציה (החפצה, הפיכה לסחורה ככול הסחורות בשוק) של היחסים האנושיים ותנאי האפשרות של החינוך ההומניסטי וההוראה ההומניבסטי עוברים טרנספורמציה שאינה מאפשרת עוד את הנחות-המוצא, הפרקטיקות והייעוד של מקצוע ההוראה, כפי שהכרנו אותם במסגרת תהליכי המודרניזציה שהשיטה המודרנה על המערב בכלל ועל החברה הישראלית, בפרט. 4. שינויים עצומים בקומוניקציה ובבינזולתיות ובביטויים אחרים של המק'דונלדיזציה של החברה בעולם המק'וורלד והבתמוסויותם של תנאי האפשרות לחינוך הומניסטי ולתפיסת ידע מודרניסטית הפכו את מקצוע ההוראה ואת הייעוד החינוכי ההומניסטי לנפרדים זה מזה, לחסרי אוריינטציה ולנלעגים הנסמכים, כביכול, לא על רלוונטיות רוחנית ואפקטיביות השכלתית שהם מציעים לתלמידים, אלא על עוצמת המאבק המקצועי ועל אפשרויות מניפולטיביות העומדות לרשות ארגוני המורים כ"סחטנים" המנצלים לרעה את כוחם כנגד החברה, הפקידות הממשלתית והפוליטיקאים המייצגים ומשרתים את הציבור.

לצד ההתפתחויות הגלובליות הללו מושפע מעמד המורה בישראל מתהליכים לוקליים ומהכרעות פוליטיות ואישיות, ** שבמסגרתן ניתן לשנות היבטים חשובים של המציאות הישראלית בהקשר החינוכי. במסגרת תהליכים אלה חשוב במיוחד להצביע על הפמיניזציה של מקצוע ההוראה, ירידת מעמדם של ביטויים מגוונים של המודרנה במעבר הישראלי לקראת עולם המק'וורלד והאידיאולוגיה של ההישגיות החומרית בגרסתה הוולגרית ביותר. היבט אחר הוא קליטת האידיאולוגיה הרב-תרבותית באוריינטציה נאו-ליברלית הקושרת להגיון השוק ולעקרונות הרייטינג והפונקציונליות הכלכלית את אמות-המידה להערכת מערכת החינוך, תפקודה, ארגונה וייעודה.

א. לאור כל אלה, אף אם בלא תיאוריה כללית של הרקע והגורמים לשינוי במעמד המורה, נעשו ניסיונות להתמודד עם הקריסה במעמד המוורת ובתנאי עבודתן במסגרת המעבר מתפיסת המורה כמופת ומייצגת/מנחילה של הידע והערכים הרלוונטיים לתפיסה שונה, המרוקנת את המורה מאחריותה לעיצוב ערכי של התלמידים, מזה ומאחריותה כנציגת הידע האמיתי הרלוונטי, מזה. המורים הוצגו כ"מאפשרים", "סייענים", "שותפים", המלווים את התלמידים "בגובה העיניים" תוך הטעמת "החוויה", "התהליך" וה"תלמיד במרכז".
ב. בהיעדר פילוסופית חינוך כללית, עקיבה ומנוסחת, נשענו הניסיונות להגן על מעמד המורה על נ. תגובות למציאות משתנה. II. אימוץ אופנות חולפות על-פי עקרונות הרייטינג. III. כניעה מהירה ללחצים ולפיתויים IV. ניסוח אסטרטגיה של "הישרדות" תוך ניתוק האינטרסים המקצועיים מפילוסופיה חינוכית ומסורת הוראתית מוגדרת ועקיבה.

ניסיונות אלו נועדו לכישלון ובטווח הנראה לעין צפויה הדרדרות נוספת במעמד המורה.

רק על בסיס הבנת התהליכים ההיסטוריים הכלליים והייחודיות הישראלית אפשר יהיה לנסח-מחדש פילוסופיה חינוכית ומרחבים חינוכיים בית-ספריים ואחרים, שבהם המורה כמחנכת, וצרת ותנטית כאינטלקטואלית מעורבת תזכה לייצוג ולתגמול ראויים, שיפתחו שערים לחינוך אלטרנטיבי, להוראה משגיבה וליחסים אנושיים עשירים ופוריים. אפשרות זו הינה ריאלית דווקא לנוכח התהליכים הכלכליים, התרבותיים והפוליטיים במסגרת התעצמות הגלובליזציה והקדמה הטכנו-מדעית המייצרים את המצב הפוסט-מודרני בהקשריו הקונקרטיים כגון בסייברספייס. החינוך וההוראה שנקודת מוצאם היא הרגע ההיסטורי הנוכחי עשויים לחולל תפנית זו ולהוות יסוד מרכזי בהתארותה.***

* אילן גור-זאב, פילוסופיה, פוליטיקה וחינוך בישראל, חיפה: אוניברסטת חיפה 1999, עמ' 233-266.
** Gur-Ze'ev, I. (1998). *The changing status of female teachers in the Israeli context*. *Journal of Thought*, 33:3, 61-84.
*** אילן גור-זאב. לקראת חינוך לגלותיות - רב-תרבותיות, פוסטקולוניאליזם וחינוך-שכנגד בעידן הפוסט-מודרני, תל אביב: רסלינג 2004 עמ' 24-36.